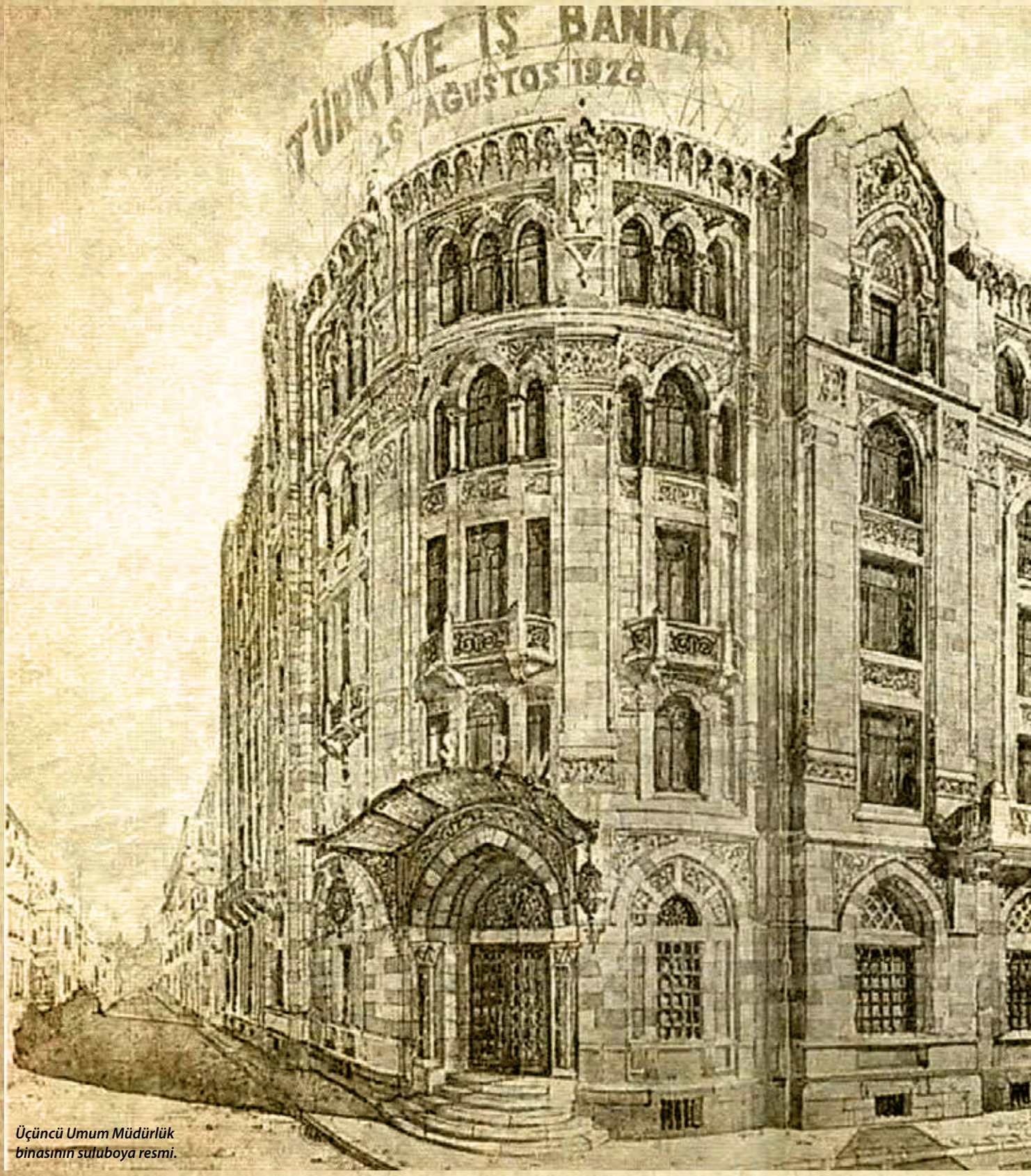

Üçüncü Umum Müdürlük binasının suluboya resmi.

Cumhuriyetin ilk bankası TÜRKİYE İŞ BANKASI

Kurtuluş Savaşı sırasında Hintli Müslümanlar tarafından Mustafa Kemal'e gönderilen paranın harcanmayan kısmı, İş Bankası'nın ilk sermayesi olarak kullanıldı. İş Bankası Türk finans dünyasının yapıtaşı oldu onun sayesinde ekonomi hayatı yeniden şekillendi.

Nazmi KAL | nazmikal@yahoo.com

17 Şubat -3 Mart 1923 tarihlerinde toplanan ve Cumhuriyet Türkiyesi'nin kalkınma, sanayileşme, bağımsız ekonomiye kavuşma mücadelesinin yol haritasını çizen İzmir İktisat Kongresi'nde tüccar gurubunun aldığı kararların birinci maddesi,

Madde 1- Münasip bir isim altında bir ticaret ana bankası teşkili, (Müttefikan kabul) idi. Cumhuriyetin kurulmasının ardından kongrede alınan kararlar bir bir uygulamaya konuldu. Cumhuriyet kadrolarının hedefi sanayileşmekti. Hem de kendi olanakları ile. Sanayileşme elbette kendi kendine gerçekleşmez. Fabrikalar bir anda yoktan var olmaz. Cumhuriyet Türkiyesi sermaye, insan gücü, yeraltı ve yerüstü kaynakları yönünden zengin bir ülke değildi.

Fabrikalar kurulacak, üretime geçirilecek

Cumhuriyetin tek zenginliği cumhuriyeti kuranların, ülkesini kalkındırma, ulusunu refaha erdirme arzusu ve iradesi idi.

Fabrikalar kurulacak, üretime geçirilecek, para ile olabilecek işler. Özel sektörü de ihmal etmeden kalkınmayı hedefleyen bir kalkınma hamlesi için ulusal mali kaynaklara ihtiyaç var. Projeler yapılacak ama projelerin finansal desteklere ihtiyacı olacak…

Ulusal sermayenin oluşmasında önem taşıyan milli bir banka düşüncesi bu ortamda oluştu. Milli bankanın temel hedefleri yalnızca sanayileşme sürecine kaynak bulmak değil aynı zamanda iktisadi çalışmaları koordine etmek, tasarrufları yatırıma, parayı üretime dönüştürme, halkta tasarruf bilinci yaratmaktı. Bir bankanın kuruluş öyküsünü anlatmaya başlarken ilk akla banka kurma fikrinin kimden çıktığı ve banka sermayesinin nereden bulunduğu, adının nasıl konduğu soruları akla gelir.

Son Haberler

Gazi Hazretleri dün Ankarada İş bankasını teşrif ettiler

Büyük reisimiz bu millî müessesemizin bütün servis kısımlarını ayrı ayrı gezdiler

Gazi Hz. Kasa defterinin 84 üncü sahifesini imza etmişler ve memnuniyetlerini izhar buyurmuslardır

ANKARA, 22 (Telefonla)— Reisicumhur H. bugün saat 18 de Türkiye İş bankasını teşrif buyurmuşlardır.

Gazi Hz. büyük kapının önünde banka umum müdürü Mahmut Celâl Bey tarafından karşılanmıştır.

Reisicumhur Hz. yeni binayı bütün teferruatile görmek arzusunu izhar ederek ikinci müdür odasından girmişler, bütün servis kısımlarını ayrı, ayrı gezdikten sonra yukarı kata çıkmışlardır.

Orada meclisi idare müdürü umumilik, meclisi idare reisliği ve diğer odaları ayrı, ayrı gezerek tetkik buyurduktan sonra balkondan bütün servislere bir kerre daha bakmışlar, Meclisi idare salonunda bir resimlerinin alınması için "Milliyet" fotoğrafçısına müsaade buyurmuşlardır.

Reisicumhur Hz. kendi eserleri olan bu kıymetli tesisin meclisi idare salonunda resimleri alınırken, bir az geride, köşede tabii büyüklükteki Gazi büstü çok güzel bir fon teşkil etmiştir.

Gazi H. müdürü umumi odasında Mahmut Celâl, meclisi idare azasından Recep Zühtü B. lerle birlikte bir müddet istirahat etmişler ve bu esnada bankanın bugünkü kasa defterini getirterek, bugünkü sahifesini imzalamak suretile bankanın muamelâtına karşı pek yüksek teveccüh ve takdirlerinin bir eserini daha göstermişlerdir.

Bu imza İş bankası merkez müdürlüğünün kasa defterinin 84 üncü sahifesinin tahsilât kısmına konmuştur.

Gazi H. bundan sonra bankanın tasarruf kumbaralarından istifade ederek onları görmüşler ve tasarruf hususunda milletimizin gösterdiği alâka hakkında izahat almışlardır.

Bu esnada İş bankası binasının önünde binlerce halk toplanmış, Büyük Gaziyi iktısat sahasındaki bu büyük eserinden ayrılırken, görmek, selâmlamak ve alkışlamak için bekleyordu.

Gazi H. Meclisi idare odasında bir çay içtikten sonra banka müdürü umumisine ve meclisi idare reisine veda etmişlerdir. Meclisi idare reisi Siirt Mebusu Mahmut bey koridorda bekleyen gazetecileri işaret ederek Gazi Hazretlerine:

— Reisicumhur H. lerinin bu ziyaret tahassüslerini öğrenmek isteyorlar. Ne emir buyurursunuz? dedi.

Belli idi ki Büyük Gazi kendi eserleri olan bu teessüsün bugünkü neticesi karşısında kaben çok memnun ve mütehassis bulunuyorlardı.

— Gerek binadan ve gerek bankamızın mesaisinden çok memnunum. buyurdular.

Ayrıca orada bulunan binanın müteahhidi Erzurumlu Nafiz ve binayı tefriş eden Salâhtin Refik beylere de:

— «Memnun oldum. Muvaffak oldunuz. İşlerinizi çok beğendim» demek suretile de teşdir ettiler.

Gazi Hazretleri asansörle

Kuruluş sermayesi nereden bulundu?

Bankanın kuruluş sermayesinin nereden bulunduğu konusunda kesin belgeler vardır. Kurtuluş Savaşı sırasında Hintli Müslümanlar tarafından Mustafa Kemal'e gönderilen paranın harcanmayan kısmı bankanın ilk sermayesi olarak Mustafa Kemal tarafından verilmiştir.

Atatürk'ün özel kalem Müdürü Hasan Rıza Soyak, bu konuda şunları yazıyor.[1]

"Mustafa Kemal'in açtığı çetin mücadeleye yardım amacı ile Hintli Müslümanlardan (Bazı kaynaklarda Pakistan olarak geçer. Fakat o zaman Pakistan yoktu.) şahsına yaklaşık 500-600 bin lira kadar bir para gönderilmişti. Bu paranın 500 bin lirasını Büyük Taarruz'dan önce Maliye karşılayamadığı için bazı giderler için Batı cephesi komutanlığına vermişti. Zaferden sonra 500 bin liranın 380 bin küsur lirası Bakanlar Kurulu kararı ile kendisine iade edildi. Atatürk bu paranın ülkeye faydalı bir şekilde nasıl kullanılacağını düşünüyordu."

"Celal Bey'e sorunuz onun fikrini alınız"

Devamını Celal Bayar'dan dinleyelim:

"Mübadele ve İmar İskan Vekili bulunuyordum. Bir gün Atatürk'ün kayınpederi Uşakizade Muammer Bey bana geldi. Gazi'nin ve kendilerinin 250 bin liralarının bulunduğunu, bununla ihracat ve ithalat işleri yapmak istediklerini, fakat Gazi hazretlerinin kendisine, "Bir kere Celal Bey'e sorunuz, onun fikrini alınız" dediğini söyledi. İthalat ve ihracat işlerinin çok riskli olacağını, sonra Gazi'nin bu işlere adının karışmamasını düşündüm. Vaktiyle bankada çalışırken (Bursa'da Deutsche Orient Bank) Türk tüccarlarının yabancı bankalardan faydalandıklarını görür ve bir milli Türk bankasına ihtiyaç duyardım. Bu 250 bin lira ile 1 milyon sermayeli bir banka kurulmasını, bunun aslında bir kamu hizmeti olacağını düşündüm ve Muammer Bey'e söyledim. Atatürk bu fikri beğenmiş, bir akşam sofrada ortaya atmış. Üzerinde derinlemesine konuştu ve "Fakat kim idare edecek bunu? Bunu idare etmek için Celal Bey gibi bir insan lazım" demiş. Atatürk bu konuyu bir gün bana açtı.

"Böyle bir şeyi kabul eder misin" diye sordu.
-Siz emrettikten sonra, dedim.
-Ama vekilliği bırakmak gerekirse...
-Mümkündür dedim.
-Belki mebusluğu da bırakmak gerekir, dedi.
-Mümkündür Paşam dedim.
O anda Atatürk'ün gözleri yaşarmış gibi idi
Atatürk "Git Osmanlı Bankası'ndan 250 bin lirayı al, bu işe başla " dedi.

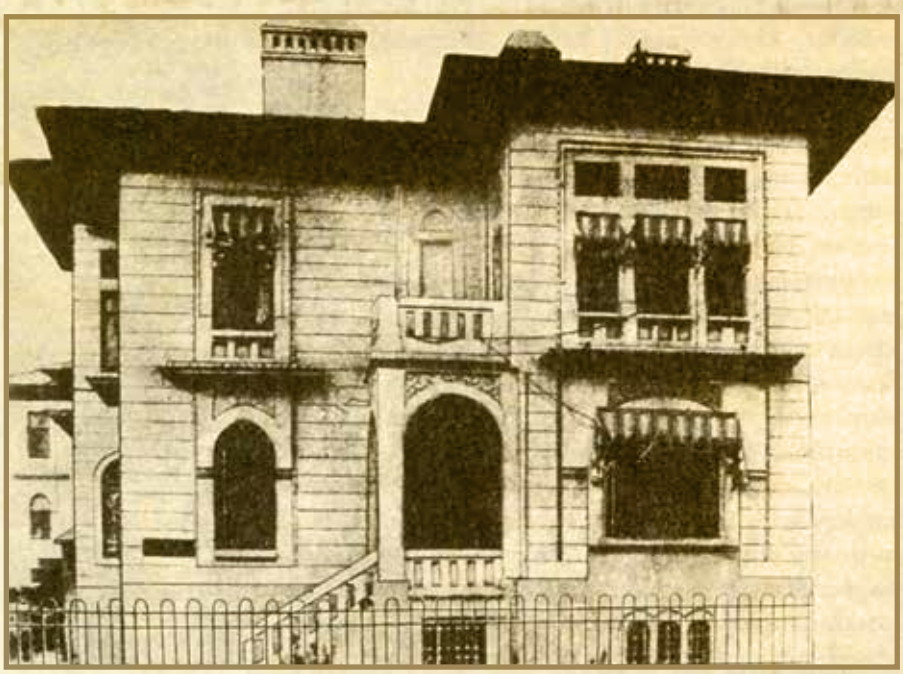
Atatürk'ün yazısı

26 Ağustos günü tayin edildim. O günün anısına Atatürk bana şu yazıyı gönderdi.

"Bankanın kurulmasına karar verildikten sonra artık uygulamaya sıra gelmişti. 1924 yılının Mayıs veya Temmuz ayındaki bir Bakanlar kurulu toplantısında karar kesinleşti. Bu karar 8 Temmuz 1924 tarihli Hakimiyeti Milliye'de yer aldı. Haberde Celal Bey tarafından kurulması söz konusu olan bankanın Nizamanamei esasisi (Ana sözleşmesi) hazırlandığı duyuruluyor ve aynı gün kuruluş için hükümete resmi başvurunun yapılacağı belirtiliyordu. Haberde Celal Bey'in İmar İskan Bakanlığı'ndan istifa edeceği de belirtiliyordu. Üç gün sonra Celal Bey aynı gazeteye özel bir demeç veriyor Meclisin karşısında evkaf binalarının birinde işe başlayacaklarını, genel müdür muavini olarak da Avrupalı bir uzmanla sözleşme yapıldığını duyuruyordu.

Bankanın adını kim buldu?

Bankanın isim babasının kim olduğu konusunda iki farklı öykü anlatılmaktadır. Celal Bayar 1984 yılında ölümünden 2 yıl önce İş Bankası Genel Müdürlüğü'nde banda kayde-

İkinci Umum Müdürlük binası

Ankara Merkez Şubesi çalışanları toplu halde

dilen konuşmasında

"Hasan Saka buldu bu ismi zannediyorum. Hasan Saka Maliye Vekili idi. Bu ismi o buldu. İş Bankası dedi. Yani İş Bankası ismi benim değil."

Tarihçi Cemal Kutay ise yine Celal Bayar'ın ağzından olayı şöyle anlatır: "Ertesi günü Çankaya'da kayınpederi Muammer Bey'in yanında Celal Bey'e bir isim üzerinde arzusunu soruyor ve cevap beklemeden şöyle diyor:

-Siz bu kurulacak banka ile bakir alanlarda faaliyet gösterecek, iş yapacaksınız. O halde her şeyi ile Türk olacak bu bankaya Türkiye İş Bankası ismine ne dersiniz."

Ulus Gazetesi'nin 15. yıl ekinde de Falih Rifkı Atay İş Bankası adının Atatürk tarafından konduğunu yazar. Çok önemli olmamakla beraber İş Bankası adının önce ana sözleşmeyi hazırlayan ve iktisat doçenti olan Hasan Saka tarafından söylendiği, muhtemelen Atatürk'e bunun ulaştığı ve Atatürk'ün de bunu benimseyip söylediği en gerçekçi yaklaşımdır diye düşünüyorum.

İş Bankası'nın kurucuları

Bankanın kurucuları Arasında Celal Bayar, Siirt milletvekili Mahmut,Tücardan Hafızzade Ahmet, Hacı Ebubekirzade Osman ve Kılıç Ali gibi tüccar ve milletvekilleri vardır. Kuruculardan 15'i Ankara, 8'i Bursa, 6'sı İstanbul, 2'şer kişi de Samsun, İzmir ve Sivas'tan, 1 kişi de Yozgat'tandır. Kurucuların 11'i milletvekili geriye kalan 25 kişi eşraf, tüccar ve sanayicidir. İlk şube Ankara'da 26 Ağustos 1924'de açıldı ancak faaliyete geçmesi ve resmi açılış töreni 9 Eylül 1924'de İstasyon Caddesi üzerindeki ilk binasında düzenlenen özel bir törenle yapıldı.

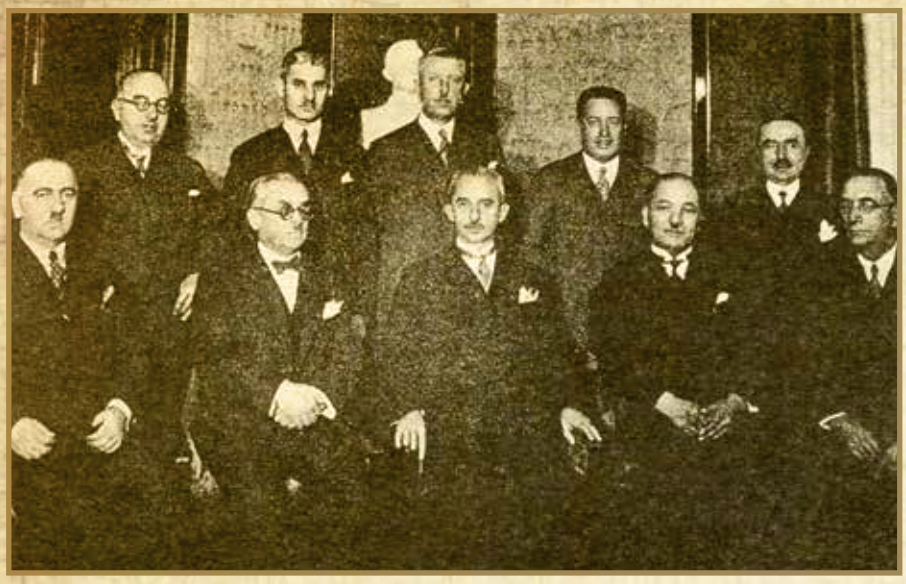
İki tarihin de Kurtuluş Savaşı'nın önemli günleri ile aynı gün olması özellikle seçildi. Resmi açılışa hükümet üyeleri, milletvekilleri, yabancı temsilciler ve Ankara eşrafı davet edildi. Toplam 150'yi bulan konukları alacak salon bulunmadığı için davetliler iki gurup halinde salona alındı. Törende konuklara pasta ve limonata ikram edildi. Tören için toplam 120 lira harcandı.

İlk çalışma yeri eski Büyük Millet Meclisi binasının içinde Başbakanlığa ayrılmış olan tek odadan oluşuyordu. Burayı bankaya o zaman başvekil olan İsmet İnönü vermişti. İlk günlerde bu odada 3 memur çalışıyor ve yeni memurlar katılıyordu (F. Rıfkı Atay Türkiye İş Bankası Dergisi sayı 262).

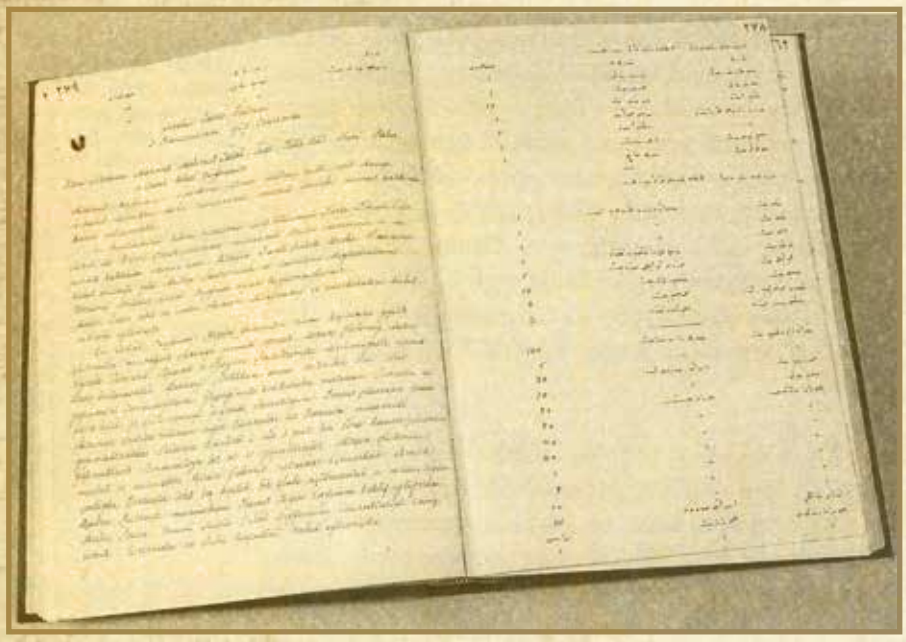
İlk günlerde genel müdürlüğün dışında 5 memur ve 1 odacının çalıştığı binaya 45 kişinin sıkıştırılmak durumunda kalınması yeni bina ihtiyacını doğurdu. Banka daha sonra Evkaf Müdürlüğü'nün İstasyon Caddesi üzerindeki binasına geçti. Bir yanda bankaya yeni memur alımları başladı.

"Türk çocuklarını seçtim…"

"Müsabakaya, yarışmaya önem vermedim. İnandığım aile çocuklarını seçtim. Türkler banka kuramaz yargısını yenmek için Türk çocuklarını seçtim." Ankara merkez şubesi 1929 yılı sonunda 12 servisi ve 106 çalışanı ile büyük bir şube oldu. Çalışanların 16'sı yani % 15'i kadındı.1929 yılında şube sayısı 27 oldu. Ulus Meydanı'nı süsleyen görkemli İş Bankası binası 2 Nisan 1927'de ihale edildi. İtalyan mimar Mongeri'nin kontrolünde Erzurumlu Mütahit Nafiz Bey tarafından inşa edildi. 1929 Haziranında tamamlandı.26 Ağustos 1929'da banka 5. yıldönümünü yeni binada kutlandı.

İş Bankası'nın açılışında Başbakan İnönü, İcra Heyeti ve Genel Müdür

İdare Meclisi zabıtlarından eski ve yeni yazılı iki sayfa

Bankanın ilk yönetim kurulu şöyle oluştu:

- Siirt Mebusu Mahmut Soydan - Cebelitbereket Mebusu İhsan Eryavuz[2] - Ertuğrul (Bilecik) Mebusu Dr. Fikret Onuralp - Gaziantep Mebusu Kılıç Ali - Rize Mebusu Fuat Bulca - Sivas Mebusu Rasim Başara - İzmir Mebusu Rahmi Köken - Ankara Tüccarından ve Ankara Mebusu Şakir Kınacı - Bozok (Yozgat) Mebusu Salih Bozok .

1924 yılında 29 memur 8 hizmetli ile başlayan çalışma 1931 yılında 651 memur 178 hizmetli olmak üzere 829'a ulaştı. Şube sayısı 1931'de 43'e yükseldi. İş Bankası 1932'de yurtdışına açılacak ve Mısır İskenderiye'de, Almanya Hamburg'da şubelerini açacaktır.

Bu vesile ile bir konuya da açıklık getirmek isterim. Malum Atatürk düşmanları, Atatürk hakkında her konuyu istismar ettikleri gibi Hindistan'dan millet için gelen parayı kendi şahsı için kullandı gibi bir söylemde bulunmaktadırlar. Bu konuda da en yetkili ağız Celal Bayar bakın ne diyor:

"Hint Müslümanlar, milli mücadelede Atatürk'ün şahsına para göndermişlerdir. Bu paralar ordumuz için kullanılmıştı. Belki bu paralar da o paralardandır. Ama ben böyle bir şeyi araştırmaya lüzum görmedim. Böyle bir söylentiyi Atatürk aleyhinde olanlar yaymak istediler.

Fakat bildiğim çok önemli bir konu var. Atatürk bu paradan aldığı temettüyü hiçbir zaman şahsına bir kuruş biler kullanmamıştır. Hep üzerine hisse senedi istemiştir. Temettüyü hisse senedine çevirmiştir. Bu para böylece çoğalıp yükselmiştir. Onunla Dil ve Tarih Kurumu'nu kurmuştur. Oraya sermaye olarak vermiştir.

Atatürk'ün banka için yatırdığı para

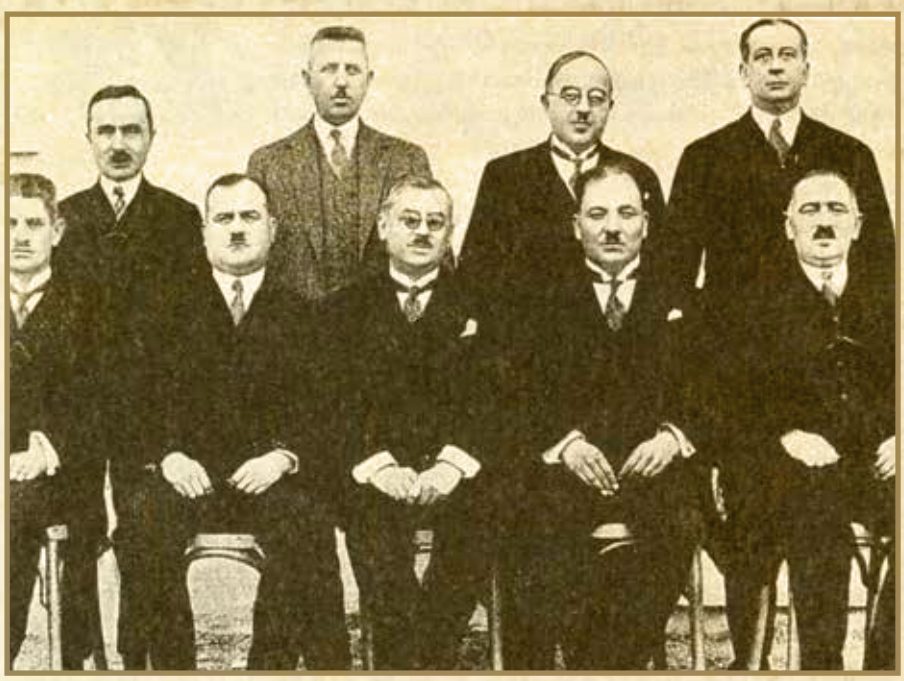
Bankanın kuruluş aşamasında Mustafa Kemal'ın verdiği para sadece 250 bin liradan oluşmamaktadır. Mustafa Kemal 1 milyon lira sermaye ile kurulan bankanın 250 bin liralık hisse senedinin parasını peşin ödediği gibi 26 Ağustos 1924 tarihinde bankadaki 2 no'lu hesaba 207 bin 400 lira yatırmıştır.

Böylece Atatürk'ün bankanın kuruluşuna katkısı 457 bin 400 lirayı bulmaktadır. Atatürk'ün verdiği para mevduat biçiminde verilmiştir. Bir daha geri alınmayacak bir mevduattır ve kardan da hisse alınmayacak bir sermayedir.

Bu sermaye Atatürk'ün ölümünde Hasan Rıza Soyak'a (Atatürk'ün Özel Kalem Müdürü) göre 1 milyon 520 bin lirayı, İş Bankası kayıtlarına göre 1 milyon 371 bin lirayı bulmuştur (Atatürk'ün banka gelirlerinin bir partiye verildiği yolunda son yıllarda yapılan polemiklere cevap olacak Atatürk'ün noter tasdikli vasiyetini notlar bölümünde bulacaksınız.[3]

İş Bankası'nın kuruluşunda engellemeler [4]

Türkiye İş Bankası'nın kurulma hazırlıkları sırasından başlayarak kasıtlı olarak yapılan bir dedikodu ile bu bankanın kurulması şiddetle eleştirilmeye başlamıştır. Avrupa'nın sömürgeci çevrelerinin İstanbul, İzmir ve Ankara'daki vasıtaları yabancı banka şubeleri ile levanten ve ticaret erbabı ve azınlıklar tarafından beslenerek CHP genel Merkezi'ne kadar ulaşan bu dedikodu sahipleri, "Türkler asker ve çiftçi olur ama asla bankacı, sanayici, iktisatçı olamazlar. Bankacılık yüzyılların biriktirdiği bilgi ve tecrübe ister. Yıllar yılı

İş Bankası'nın ilk idare meclisi

Nazmi Kal -Celal Bayar (Çeşme 1975)

dikkat ve titizlikle yetiştirilmiş, derin bilgi ve tecrübe ile birlikte sağlam geleneğe bağlı bankacılardan başkası bankacılık yapamazlar. Haydi para bulundu diyelim. Yetişmiş uzman bankacılar nasıl bulunacak. Yeni banka açıldıktan 6 ay sonra kapılarını kapatmağa mecbur olacaktır. Üstelik Gazi Paşa'nın paraları batırılacak. Bir yabacı bankanın taşra şubesinde kısa bir süre çalışmış ufak bir memurun (Celal Bayar Kurtuluş savaşı başlarken Orient Bank'ın Bursa şubesinde çalışmakta idi. Nazmi Kal) eskimiş yarım tecrübesi, yeni bir banka kurup işletmek için asla yeterli olamaz" diyorlardı.

Osmanlı Bankası'nın o zamanki Türkiye Genel Müdürü de bilgiç bir Avrupalılık iddialı, levanten edası ile Atatürk'ün huzurunda "Türklerin bankacılığı yapamayacaklarını" söylemek cesaretini kendinde bulabilmişti.

Ekonominin geleceğine öncülük etti

Eski Osmanlı Maliye Bakanı Cavit Bey de " Ben Celal'i bilirim Eski İttihatçı arkadaşımdır. Fakat bu işin başarılması mümkün değildir" kehanetinde bulunmuştur.

Bu ağır sataşmalara rağmen Türkiye İş Bankası, kuruluşundan 4 ay sonra 1924 yılındaki toplam mevduatı 96 yurttaşa ait 12.554 liradan ibaret kalmıştı. Bir kaç yıl sonra ise Türkiye'nin en büyük bankası olmuştur. İş Bankası İzmir İktisat Kongresi'nde kabul edilen genel ilkeler ışığında Atatürk'ün girişimi ile kurulan banka asıl bankacılık faaliyetlerini sürdürmesinin yanı sıra sinai girişimlere ve diğer faaliyet alanlarına katılımlar da bulundu. Türk ekonomisinin gelişmesine öncülük etti.

Ekonominin güçlenmesinde büyük bir görev üstlenen İş Bankası yalnızca ulusal sermayenin oluşmasına değil oluşan paranın verimli alanlara yatırılmasına da öncülük etti. Kurulduğundan başlayarak bir yanda çağdaş ve ulusal bankacılığı ülkemizde kurup geliştirirken bir yandan da iştirakler ve ortaklıklar yolu ile Cumhuriyete önemli kurumlar kazandırmıştır.

1938'e kadar kurduğu müesseseler

Sayıları yüzleri aşan bu kurumların hepsini yazmak sizi sıkabilir düşüncesi ile 1938 yılına kadar İş Bankası'nın doğrudan veya iştirak yolu ile kurduğu müesseselerden birkaçını yazmak isterim.

Tam listeyi merak edenler Türkiye İş Bankası Tarihi adlı kitapta bulabilirler.

- Alpullu Şeker Fabrikası
- İpekiş Mensucat Fabrikası
- İstanbul,İzmir Liman Şirketi
- Kilimli Kömürleri
- Yüniş
- Kibrit İnhisarı
- Ergani Bakır
- Türk Ticaret Bankası
- Bursa Kaplıcaları
- İstanbul Umum Sigorta ve Anadolu sigorta
- Ankara un, ekmek
- T.C. Merkez Bankası
- Milliyet Matbaası
- Turhal Şeker
- Keçiborlu Kükürtleri
- Malatya Bez Fabrikası
- Türkiye Şişe ve Cam

NOTLAR:

1) Atatürk'ten Hatıralar Hasan Rıza Soyak Yapı Kredi yayınları 1973)

2) 1924-27 tarihleri arasında Bahriye Bakanlığı yapan İhsan Eryavuz Yavuz gemisinin onarılması hakkındaki sözleşmenin değiştirilmesi konusunda güven sarsıcı ve Bakanlar kurulu kararına aykırı ve yasal yetkisinin dışında hareket ettiği için hakkında meclis soruşturması açıldı.1928 de dokunulmazlığı kaldırıldı. Yüce divanda yargılandı. 2 yıl ağır hapse mahkum edildi.

3) Atatürk'ün vasiyetnamesi.

- **a.** Nukut ve hisse senetleri, şimdiki gibi, İş Bankası tarafından nemalandırılacaktır.
- **b.** Her seneki nemadan, bana nispetleri şerefi mahfuz kaldıkça, yaşadıkları müddetçe, Makbule'ye ayda bin, Afet'e sekizyüz, Sabiha Gökçen'e altıyüz, Ülkü'ye ikiyüz lira ve Rukiye ile Nebile'ye şimdiki yüzer lira verilecektir.
- **c.** S. Gökçen'e bir ev de alınabilecek ayrıca para verilecektir.
- **d.** Makbule'nin yaşadığı müddetçe Çankaya'da oturduğu ev de emrinde kalacaktır.
- **e.** İsmet İnönü'nün çocuklarına yüksek tahsillerini ikmal için muhtaç olacakları yardım yapılacaktır.
- **f.** Her sene nemadan mütebaki miktar yarı yarıya, Türk Tarih ve Dil Kurumları'na tahsis edilecektir.

4) Burhan Ulutan Etibank 1935-1983 s.15-16)